

יוסף ודניאל

וַיְהִי מִקֵּץ שְׁנָתַיִם יָמִים וַיִּפְרָעָה חֹלֶם וְהָיָה עִמָּד עַל־הַיָּאָר: ... וַיִּשְׁן וַיִּחְלֶם שְׁנֵית וְהָיָה שְׁבַע שָׁבָלִים עֲלוֹת בְּקִנְיָה אֶחָד בְּרִיאֹת וְטֹבוֹת: ... וַיִּיקַץ פְּרָעָה וְהָיָה חֹלֶם: וַיְהִי בְּבֹקֶר וַתִּפְעֶם רֹחוֹ וַיִּשְׁלַח וַיִּקְרָא אֶת־כָּל־חֲרָטְמֵי מִצְרַיִם וְאֶת־כָּל־חֲכָמֶיהָ וַיִּסְפָּר פְּרָעָה לָהֶם אֶת־חֲלֹמוֹ וַאֲיַן־פֹּתֶר אוֹתָם לַפְּרָעָה: (בראשית מא א-ח).¹

וַיֹּאמֶר יוֹסֵף אֶל פְּרָעָה חֹלֶם פְּרָעָה אֶחָד הוּא אֶת אֲשֶׁר הָאֱלֹהִים עֲשָׂה הַגִּיד לַפְּרָעָה: שְׁבַע פְּרֹת הַטֹּבֶת שְׁבַע שָׁנִים הֵנָּה וְשִׁבְעַת הַשָּׁבָלִים הַטֹּבֶת שְׁבַע שָׁנִים הֵנָּה חֹלֶם אֶחָד הוּא: וְשִׁבְעַת הַפְּרוֹת הַרְקוֹת וְהַרְעֵת הַעֲלֹת אַחֲרֵיהֶן שְׁבַע שָׁנִים הֵנָּה וְשִׁבְעַת הַשָּׁבָלִים הַרְקוֹת שְׁדָפוֹת הַקְּדִים יִהְיוּ שְׁבַע שָׁנֵי רָעָב: הוּא הַדְּבָר אֲשֶׁר דִּבַּרְתִּי אֶל פְּרָעָה אֲשֶׁר הָאֱלֹהִים עֲשָׂה הַרְאָה אֶת פְּרָעָה: (בראשית מא כה-כח).²

וּבִשְׁנַת שְׁתַּיִם לְמַלְכוּת נְבֻכַדְנֶצַּר חֹלֶם נְבֻכַדְנֶצַּר חֲלֹמוֹת וַתִּתְפַּעֵם רֹחוֹ וַיִּשְׁנֶתוּ נִהְיָתָה עֲלָיו: וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ לִקְרָא לַחֲרָטְמִים וְלֹא־שָׁפִים וְלִמְכַשְׁפִּים וְלִפְשָׁדִים לְהַגִּיד לְמֶלֶךְ חֲלֹמָתוֹ וַיִּבְאוּ וַיַּעֲמְדוּ לְפָנָי הַמֶּלֶךְ: (דניאל ב א-ב).³

אָדִין אַרְיוֹדָּ בְּהַתְּבַהֲלָה הַנֶּעַל לְדַנְיָאֵל קָדָם מֶלֶכָּא וְכֹן אָמַר לֵיה דִּי הַשְּׁכַחַת גְּבַר מִן בְּנֵי גְלוּתָא דִּי יְהוּד דִּי פִּשְׂרָא לְמֶלֶכָּא יְהוּדַע: עֵנָה מֶלֶכָּא וְאָמַר לְדַנְיָאֵל דִּי שְׁמָה בְּלִטְשָׁאֲצַר הַאִיתָךְ פְּהַל לְהוֹדְעָתִי חֲלֵמָא דִּי חֲזִית וּפְשָׁרָה: עֵנָה דַּנְיָאֵל קָדָם מֶלֶכָּא וְאָמַר רְזָה דִּי מֶלֶכָּא שְׂאֵל לָא חֲכִימִין אֲשַׁפִּין חֲרָטְמִין גְּזָרִין יְכַלִּין לְהַחְזִיגָה לְמֶלֶכָּא: בְּרַם אִיתִי אֱלָה בְּשַׁמְיָא גְּלָא רְזִין וְהוֹדַע לְמֶלֶכָּא נְבוּכַדְנֶצַּר מָה דִּי לְהוֹא בְּאַחֲרִית יוֹמֵיָא חֲלֵמָךְ וְחֲזִיו רֵאשֵׁךְ עַל מִשְׁכַּבְךָ דָּנָה הוּא: (דניאל ב כה-כח).⁴

אָנָה נְבוּכַדְנֶצַּר שְׁלָה הוּיָת בְּבֵיתִי וְרַעְנָן בְּהִיכְלִי: חֲלֵם חֲזִית וַיִּדְחַלְנִי וְהַרְהִירִין עַל מִשְׁכַּבִּי וְחֲזִיו רֵאשֵׁי יְבַהֲלִנִי: וּמִנֵּי שִׁים טַעַם לְהַנְעֵלָה קָדָמִי לְכָל חֲכִימֵי בְּבַל דִּי פִּשְׁר חֲלֵמָא יְהוּדַעְנִי: (דניאל ד א-ג).⁵

בראשית רבה פט ה – בין "תפעם" ל"תתפעם"

"ויהי בבוקר ותפעם רוחו" - כאן אתה אומר: "ותפעם רוחו" ולהלן הוא אומר: "ותתפעם רוחו" (דניאל ב א).⁶
ר' יהודה ורבי נחמיה ורבנן. רבי יהודה אמר: כאן, חלום ידע ופתרונו שאל ממנו ולהלן (בדניאל) החלום ופתרונו.⁷

¹ "ואין פותר אותם לפרעה", מרחיב על כך מדרש בראשית רבה פט ו: "ר' יהושע דסיכנין בשם ר' לוי: פותרים היו אותו, אלא שלא היה קולם נכנס באזניו. שבע הפרות הטובות - שבע בנות אתה מוליד, שבע הרעות - שבע בנות אתה קובר. שבע השיבולים הטובות - שבע אפרכיות אתה מכבש, שבע הרעות - שבע אפרכיות מורדות בך".

² בא יוסף ופותר לפרעה את החלום. וכמו שממשיך המדרש שהבאנו בהערה הקודמת: "זהו שכתוב: בְּקֵשׁ לֶץ חֲכָמָה וְאִין וְדַעַת לְנְבוֹן נְקַל: (משלי יד 1). בְּקֵשׁ לֶץ חֲכָמָה וְאִין - אלו חכמי פרעה וחרטומי מצרים. ודעת לנבון נקל - זה יוסף ... וכל כך למה? כדי שיבוא יוסף באחרונה ויטול גדולה. אמר הקב"ה: אם יבוא יוסף תחלה ויפתור את החלום אין זה שבחו, יכולין החרטומים שיאמרו לו: אילו שאלת אותנו כבר פתרנו אותו לך. אלא המתין להם עד שנתייגעו והוציאו את רוחו ואחר כך בא יוסף והחזירה".

³ ההקבלה של סיפור החלום של נבוכדנצר עם חלום פרעה, ודניאל פותר החלום עם יוסף היא ברורה לעין. חלומות הרבה יש במקרא, עוד לפני חלום פרעה: אבימלך, יעקב, יוסף, שרי פרעה; וגם לאחריו: גדעון, שלמה, אזכור חלומות בנביאים ובאיוב ועוד. אבל חלום של מלך, עליו אומר המדרש: "וכל הבריות אינן חולמים? אלא חלום של מלך - של כל העולם כולו הוא" (בראשית רבה פט ד), חלום שדורש פתרון, יש שניים בולטים ומקבילים במקרא: חלום פרעה וחלום נבוכדנצר. ובוודאי שיש גם קשר בין יוסף החולם את חלומותיו הוא ובין יוסף הפותר לאחרים את חלומותיהם, אבל הנושא הפעם הוא הקשר יוסף - דניאל.

⁴ תרגום עפ"י דעת מקרא: "אז הביא אריוך בחיפזון את דניאל לפני המלך, וכן אמר לו: כי מצאתי איש מבני גלות יהודה אשר יודיע למלך את הפתרון: עונה המלך ואומר לדניאל אשר שמו בלשצאר: הִישָׁךְ יָכוֹל לְהוֹדִיעֵנִי אֶת הַחֹלֶם אֲשֶׁר רֵאִיתִי וְאֵת פְּתוּרָתוֹ? עוֹנָה דַּנְיָאֵל לְפָנָי הַמֶּלֶךְ וְאָמַר: הֲרַז אֲשֶׁר הַמֶּלֶךְ שׂוֹאֵל, אִין חֲכָמִים אֲשַׁפִּים חֲרָטְמִים גְּזָרִים יְכוּלִים לְהַגִּיד לְמֶלֶךְ: אֹלָם יֵשׁ אֱלֹהִים בְּשָׁמַיִם מְגַלָּה רִזִּים וְהוּא הוֹדִיעַ לְמֶלֶךְ נְבוּכַדְנֶצַּר אֶת אֲשֶׁר יִהְיֶה בְּאַחֲרֵית הַיָּמִים. חֲלוֹמָךְ וְחֲזִיוֹנֹת רֵאשֵׁךְ עַל מִשְׁכַּבְךָ זֶה הוּא". ההקבלה עם יוסף, וגם ההבדלים הדקים, ברורים למדי. שניהם מדגישים לפני המלך שפתרון החלום האמתי הוא ביד האלהים ולא ביד 'חכמים' למיניהם. שניהם מתמנים לתפקיד בכיר בחצר המלך לאחר הצלחתם ומקבלים שם חדש. שניהם מסייעים בתוקף זה לאחיהם ועוד. ויש גם לשים לב שהחרטומים שזוכרים בפרשתנו, ואח"כ בעימות של משה עם פרעה בתחילת ספר שמות, נעלמים לאורך כל התנ"ך וחוזרים כאן ואח"כ גם אצל בלשצאר, בנו של נבוכדנצר, בהופעת היד המסתורית (דניאל פרק ה).

⁵ פרעה חולם חלום כפול: חלום הפרות והשיבולים, ואילו נבוכדנצר חולם שני חלומות נפרדים. חלום הצלם, הראשון, הנ"ל, וחלום האילן השני המתואר שני פרקים לאחר החלום הראשון. שוב, נלאים כל חכמי בבל לפתור את החלום ודניאל, שהוא כעת בתפקיד ממלכתי רשמי, יכול היה. ראה שם בהמשך הפרק שתוארו של דניאל הוא: שר החרטומים! פעם נוספת שאנו מוצאים את דניאל פותר חזיונות הוא במשחה בלשצאר, בנו של נבוכדנצר, כאשר מופיעה היד המסתורית שכתבה על קיר הארמון באמצע המשחה: "מְנָא מְנָא תְּקַל וּפְרָסִין"; ואין מי בכל שריו ויועציו של בלשצאר שמפענח כתב זה. ראה הסיפור שם בפרק ה.

⁶ אצל פרעה בפרשתנו כתוב "ותפעם רוחו" ואילו אצל נבוכדנצר כתוב "ותתפעם רוחו", משמע לשון נפעמת יותר.

⁷ ותתפעם רוחו משום ששכח את החלום ודרש שיזכירו לו את הלוט ויפתרו אותו. ראה הפסוקים בדניאל ב ג-ט, הדיאלוג בין נבוכדנצר וחכמי בבל כשהוא דורש מהם בתחילה לפתור את החלום: "חלום חלמתי ותפעם רוחי לדעת את החלום". הם עונים לו (בתרגום לעברית): "אמור את החלום לעבדיך ואת הפתרון נגיד". הוא כועס עליהם ודורש מהם שיגידו לו את החלום עצמו ששכח: "אם לא תודיעוני את החלום ופתרונו, נתחים תיעשו ... לכן, את החלום ופתרונו הגידו". הם שמים נפשם בכפם וחוזרים וטוענים, בשנית

רבי נחמיה אמר: חלום הצלם וחלום האילן.⁸ ורבנן אמרי: "ותתפעם רוחו" להלן - ליתן גדולה לארבעה.⁹ כאן "ותתפעם רוחו" - ליתן גדולה לאחד. "ותתפעם רוחו" - כדי ליתן חיים לארבעה,¹⁰ "ותתפעם רוחו" - ליתן חיים לאחד.¹¹ כאן על ידי שהוא סמוך לבוקר - "ותתפעם רוחו". ולהלן שהוא בא מבערב - "ותתפעם רוחו". אמר ר' יוחנן: כל חלום שהוא סמוך לבוקר מיד הוא בא.¹²

מדרש תנחומא (בובר) פרשת מקץ סימן ד – ידיעת הפתרון וגם החלום

"ותתפעם רוחו". שהיתה מקשת עליו כפעמון הזה. דבר אחר: "ותתפעם רוחו", בנבוכדנצר כתיב: "ותתפעם רוחו" (דניאל ב א), ובפרעה כתיב: "ותתפעם רוחו", למה? פרעה היה יודע החלום, ולא היה יודע פתרונו, לפיכך היה מטורף טירוף אחד. אבל נבוכדנצר לא היה יודע את החלום, ולא פתרונו, לפיכך שני טירופין.¹³ ... התחיל לדבר עמהם, שנאמר: "ויאמר המלך חלום חלמתי ותתפעם רוחי לדעת את החלום". "וידברו הכשדים למלך ארמית, מלכא לעלמין חיי, אמר חלמא לעבדך ופשריה נחוא" (דניאל ב ג ד). אמר להם נבוכדנצר: יודע אני את החלום, אם אומר אני אותו לכם אתם אומרים לי דברים של כזבים, ותאמרו זהו פתרונו. אלא, אמרו את החלום ואני יודע שאתם אומרים לי פתרונו.¹⁴

זוהר כרך א (בראשית) פרשת מקץ, דף קצו עמוד א – יוסף לומד מתוך דברי פרעה

ר' חייא אמר: פרעה בעא לנסאה ליה ליוסף ואחליף ליה חלמא. ויוסף בגין דהוה ידע דרגין אסתכל בכל מלה ומלה, ואמר: כך חמיתא כל מלה ומלה כדקא חזי.¹⁵ הדא הוא דכתיב: "ויאמר פרעה אל יוסף אחרי הודיע אלהים אותך את כל זאת אין נבון וחכם כמוך". אחרי הודיע אלהים - אחרי הוית בההיא שעתא דחלמית חלמא תמן הוית שכיה.¹⁶ ובגין כך אמר: "את כל זאת - ידעת חלמא היך הוה וידעת פשריה.¹⁷ א"ר יצחק: אי הכי, יוסף אמר כולא חלמא ופשרא כדניאל, דאמר חלמא ופשריה. א"ל: לאו האי כהאי. יוסף אסתכל מגו מלולא דפרעה, דהוה אמר, בדרגין ידיען, וחמא ליה דקא טעה, וא"ל: לאו הכי, אלא הכי הוא בגין דדרגין כסדרן אתיין.¹⁸ אבל דניאל לא אסתכל מגו מלולא דנבוכדנצר כלום, וכולא קאמר ליה חלמא ופשריה.¹⁹

ובשלישית, שאין אדם בעולם שיכול לומר גם את החלום וגם את פתרונו. והוא חוזר ומאיים עליהם וטוען שהם רק מנסים להרוויח זמן. ראה הדיאלוג הארוך שם.

⁸ שני חלומות נפרדים, ראה הערה 5 ולכן "ותתפעם".

⁹ שבזכות דניאל, עלו לגדולה גם חנניה, מישאל ועזריה שסייעו לו. ראה דניאל ב ז-יח, וכן פסוק מט החותם את הפרק. ולכן תתפעם. שכל הארבעה היו בסכנת חיים. ראה בדניאל שם. שוב, אולי דווקא נקודת זכות לפרעה שלא איים להרוג מי שלא יפתור את חלומותיו.

¹¹ הוא יוסף. אבל באמת, בזכות פתרון חלום פרעה ועלייתו של יוסף לגדולה, ניצלו גם כל אחיו וכל בית יעקב.

¹² דניאל הוא כאמור פותר החלומות המפורסם השני, לצד יוסף. יש כאמור (הערה 4) דמיון רב בין הסיפור בתחילת פרשתנו ובין דניאל פרקים א-ב, כולל דמותו של אריוך שנזכר בדניאל והזכירו לנבוכדנצר, בדומה לשר המשקים שנזכר ביוסף והזכירו לפרעה. אבל יש גם הבדלים כגון שיוסף עומד לבד במערכה, בעוד שדניאל מתייעץ עם חנניה מישאל ועזריה (אלה ה"ארבעה" המוזכרים במדרש). ובכל זאת, לפי המדרש, דניאל גדול מיוסף. אצל נבוכדנצר - המלך של דניאל - כתוב ותתפעם רוחו, בעוד שאצל פרעה - המלך של יוסף - כתוב ותתפעם רוחו. אצל יוסף היה רק הפתרון, אצל דניאל - גם החלום וגם הפתרון. חלום פרעה היה בבוקר ואילו החלום של נבוכדנצר היה בתחילת הלילה. חלום נבוכדנצר הוא כפול (האילן והצלם) בעוד שחלום פרעה הוא חוזר: "אחד הוא".

¹³ עד כאן בדומה לבראשית רבה לעיל, רק בדגש רב על שני הטירופים של נבוכדנצר, מה שמסביר את הדיאלוג הקשה בין נבוכדנצר וחכמיו, ראה שוב בדניאל פרק ב.

¹⁴ ובהמשך המדרש שם: "אמר להן נבוכדנצר: מה אני אומר לכם: אמרו לי! ואתם אומרים לי: אמור לנו! כך אתם סבורים שאתם מסיחים עמי עד הצהרים והולכים להם?". בהשוואה עם נבוכדנצר, פרעה זוכר היטב את החלום והתורה טורחת לספר לנו אותו פעמיים: פעם בעת החלום, ופעם בעת שהוא מספר את החלום הכפול ליוסף. וכבר עמדו פרשנים ופותרים חלומות על הבדלי הלשון בין שניהם: מה פרעה חלם ומה הוא מספר שחלם (כסיפור הכפול של אליעזר בפרשת חיי שרה וההבדלים שם). נבוכדנצר נראה כמתעלל בעבדיו. עפ"י המדרש אפשר שהוא כן זכר את החלום ומפחד שאם הוא יאמר להם אותו הם "ילבישו" עליו, בפתרונו, כזבים ולא יתנו לו את הפתרון הנכון. ההשוואה הזו מעלה את האפשרות שיוסף פשוט הקשיב היטב לתיאור של פרעה את חלום ומצא בתיאור זה את קצה הפתרון. פרעה הוא שאומר ליוסף: "תשמע חלום לפתור אותו". ראה דברינו [תשמע חלום לפתור אותו](#) בפרשה זו ושם דברי ר' יוחנן: "הכל הולך אחר הפתרון". כך או כך, שוב בולטת גדולתו של דניאל שמצא הן את החלום והן את פתרונו.

¹⁵ פרעה מנסה את יוסף ומחליף את החלום. ויוסיף שהיה בקיא במדרגות (ההבנה האנושית או המיסטיקה) הסתכל בכל מילה ומילה שאמר פרעה ואמר: כך ראית כל מילה ומילה כפי שאני ראית.

¹⁶ אַחְרֵי הַיֵּית בַּשְּׁעָה שַׁחֲלַמְתִּי, שֶׁם נִמְצְאָת.

¹⁷ ובגין זה אמר פרעה: "את כל זאת" - ידעת החלום איך היה וידעת פשרו (פתרונו).

¹⁸ אמרו ל' יצחק: לא כמו שאתה אומר (שיוסף מצא גם את החלום). אלא, יוסף הסתכל בתוך דברי פרעה שאמר, בידיעת הדרגות והראה לו שהוא טועה ואמר לו: לא כך, אלא כך, משום שהדרגות כסדרן הן באות.

¹⁹ סוף דבר, שתי דעות בפירושו הזוהר בפרשתנו. האחת, השנייה בדרשה, בדומה למדרשים לעיל (ולפשוט הפסוקים) שדניאל מצא החלום ופשרו ויוסף רק את הפתרון, אבל מתוך הפתרון תיקן את פרעה והזכיר לו את החלום הנכון. והשנייה, הראשונה בדרשה,

ר' חיים פלטיאל בראשית מא ח – בין חלום לאלתר וחלום לזמן רחוק

"ותפעם רוחו". פירש רש"י דגבי נבוכדנצר כתיב: "ותתפעם", דאילו התם שתי פעימות שכחת החלום והעלמת הפתרון. ואם תאמר: למה נשכח החלום מנבוכדנצר? די היה בהעלמת הפתרון לבדו כמו בכאן גבי פרעה! ויש לומר: לולא לא נשכח החלום לא היה מאמין דניאל בפתרון, שלא היה עומד להיות לאלתר. אבל כששכח החלום והזכירו דניאל, האמינו אף מן הפתרון. אבל כאן, יוסף לא היה צריך לכך, שהיה החלום קרוב לבוא, כדכתיב: "ויעל השנות החלום אל פרעה פֶּעַמִּים פִּי נְכוֹן הַדְּבָר מֵעַם הָאֱלֹהִים וּמִמָּהָר הָאֱלֹהִים לְעֵשְׂתוֹ" (בראשית מא לב). בפירושו הר' יוסף כהן זצ"ל.²⁰

בראשית רבה (תיאודור-אלבק) צז ח פרשת ויחי – דניאל הוא מצאצי יהודה

"יהודה אתה יודוך אחיך", לפי שהודית יודו לך אחיך בעולם הזה ובעולם הבא ... ולפי שזכה יהודה והציל לתמר ולשני בניה מן המיתה, והציל את יוסף מן המיתה, שנאמר: "ויאמר יהודה אל אחיו מה בצע כי נהרוג את אחינו" (בראשית לו כו), והציל לפרץ וזרח וכבר נשתלמה צורתן במעי אמן תמר, שהיה לה שלושה חדשים מעוברת ... לפיכך הציל הקב"ה מזרעו ארבעה: אחד מן הבור, ושלושה מן האש. דניאל כנגד יוסף, חנניה מישאל ועזריה כנגד פרץ וזרח ותמר, שנאמר: "הוציאוהו ותישרף" (בראשית לח כד).²¹

בראשית רבה לט יב פרשת לך לך – מרדכי ולדורות²²

"ונברכו בך כל משפחות האדמה" {בראשית יב ג} - הגשמים בזכותך, הטללים בזכותך, זהו שכתוב: "ויודע הדבר למרדכי ויגד לאסתר המלכה" (אסתר ב כב) ... ר' יהודה אומר: "מזקנים אתבונן כי פקודיך נצרת" (תהלים קיט ק) – אמר: יעקב בירך את פרעה, שנאמר: "ויברך יעקב את פרעה" (בראשית מז ז), יוסף גילה לו,²³ דניאל גילה לנבוכדנצר, אף אני כן: "ויגד לאסתר המלכה" (אסתר ב כב).²⁴

שפרעה ניסה את יוסף והחליף את החלומות ויוסף מצא הן את החלום בסדר הנכון, ומכאן גם את פתרונו. משותף לשתי הדעות האלה, שיוסף ידע לקרוא היטב את מילותיו של פרעה: "אסתכל בכל מלה ומלה", "אסתכל מגו מלולא דפרעה", אולי גם בין המילים ואולי גם בטונציה של המילים. גם המילה "דרגין" (דרגות) חוזרת בשתייהן. כפי שהערנו לעיל במדרש תנחומא שיוסף הקשיב היטב לתיאור של פרעה אחר חלומו ומצא בתיאור זה את קצה הפתרון. בכך, יש ניסיון להשוות את יוסף לדניאל, או למצער, לא להציג את דניאל כעולה על יוסף.

²⁰ ר' חיים פלטיאל (צרפת מאה 13, תלמיד-חבר של מהר"ם מרוטנבורג) מביא פירוש של הרב יוסף כהן (?) שמדגיש את ההבדל בין חלום פרעה שעומד להתקיים מיד, לפיכך לא היה צריך יוסף להרשים את פרעה במציאת החלום, ומספיק היה מציאת פתרונו, לשם מימושו המיידי. בעוד שאצל נבוכדנצר היה החלום ופתרונו לעתיד הרחוק ולא בימיו (ראה בפרט דניאל ב לו-מ), לפיכך צריך היה דניאל להרשים את נבוכדנצר לא רק בפתרון החלום כי אם גם בהגדת החלום עצמו. ראה פירושו שם בהמשך דבריו שמסביר מדוע נבוכדנצר כעס ואיים להרוג את כל חכמי בבל, בעוד שפרעה היה מתון יותר (משום שחכמי בבל יעצו לו להרוג את חכמי ישראל שהיו מבינים באורים ובתומים ואז לא יהיו בנמצא לפתור את חלומו). נראה שאפשר להציג גם דעה הפוכה. יוסף שם נפשו בכפו וניבא על דבר מידי שניתן לברור או להכחשה בזמן קצר (ראה מבחן התורה לגבי נביא אמת ולחילופין לנביא שקר אם דבריו יתקיימו או לא, בדבריו [איך נכיר נביא אמת](#) בפרשת שופטים), בעוד שדניאל מתנבא לזמן ארוך בבחינת נבואה שקשה להכחיש. מה גם שהוא מבטיח לנבוכדנצר שנפילת בבל לא תהיה בימיו. (וברבות השנים, אכן הפך דניאל למקור לנבואות רבות על קץ הימים שלא התגשמו).

²¹ יהודה ויוסף הם שני האחים הדומיננטים, בספר בראשית ולדורות, לטוב ולמוטב. יוסף עולה לגדולה, בעקיפין, בזכות יהודה. בשכר זה יוצאת מזרעו דמות מקבילה ליוסף, הוא דניאל. לדמות זו מתחברת השלשה: חנניה מישאל ועזריה, שהם כנגד פרץ, זרח ותמר שגם הם נצלו בזכות יהודה "שהודה ולא בוש" (סוטה ז ע"ב). שלושה זו הם מצאצי פרץ, "מזרע המלוכה" (דניאל א ג), שנזרקו לכבשן האש (דניאל פרק ג) בדומה לתמר שכמעט והוצאה לשריפה. ראה דרשה אחרת שם בבראשית רבה צח על "אתה יודוך אחיך - אמר רבי שמעון בן יוחאי: יהיו כל אחיך נקראין על שמך. אין אדם אומר: ראובני אני, שמעוני אני, אלא: יהודי אני. אמר רבי יהודה בר סימון: משל למלך שהיו לו שנים עשר בנים והיה שם אחד והיה חביב עליו יותר מכולם, ונתן לו חלק בפני עצמו וחלק עם אחיו". דניאל הוא התשלום ליוסף, אבל עולה עליו משום שהוא מיהודה. אולי לא בכדי גילה את החלום וגם את פתרונו. פתר שני חלומות: חלום הצלם וחלום האילן, שירת שני מלכים: נבוכדנצר ובלשאצר בנו (שים לב לשמו של דניאל בארמית, בלשאצר) ופתר את הכתב המסתורי: "מנא מנא תקל ופרסין". לא בכדי דניאל הוא מקור מרכזי לחישובי קץ הימים.

²² אנחנו עוברים מהסיפור האישי של יוסף ודניאל, וגם מהעיונות הרחב יותר, אבל עדיין פנימי בתוך עם ישראל של יהודה ויוסף, לראייה מקיפה של יחסי העם היהודי, בעיקר בתפוצותיו ובגולה, תחת שלטון של גויים, עם השלטון, עם המעצמות.

²³ את חלומותיו.

²⁴ ראה הפסוק המלא שם: "וַיִּוְדַע הַדְּבָר לְמַרְדְּכִי וַיִּגְדַּל לְאֶסְתֵּר הַמַּלְכָּה וַתֹּאמֶר אֶסְתֵּר לְמַלְכָּה בְּשֵׁם מְרַדְּכִי". היינו שהקב"ה גילה למרדכי את מזימת בנתן ותרש וכן ניצל אחשוורוש. מדרש זה מוסיף את מרדכי לקבוצת יוסף ודניאל (שבט בנימין מצטרף ליהודה ויוסף) וגם שם יש בסוף חלום או לפחות "נדדה שנת המלך". בכך אנחנו גולשים למגילת אסתר, שמתרחשת גם היא באיזור בבל-פרס. ראה הרחבת העניין במדרש בראשית רבתי פרשת מקץ מא לג, בקשר ברור לפרשתנו. הכל מתחיל מיוסף: "ועתה ירא פרעה וגו'. א"ר ירמיה: הדבר הזה דרש מרדכי והגיד לאסתר עצת בנתן ותרש. אמר מרדכי: מזקנים אתבונן (תהלים קיט ק), יוסף לא גילה לפרעה מה יעשה וינצל? דניאל לא הגיד לנבוכדנצר מה יעשה וינצל? ... אף אני אגיד לאסתר ... ומה ראו להשיא עצה לרשעים להינצל? לא עשו אלא לטובתן של ישראל. יוסף היה יודע שעתידין אביו ואחיו לירד למצרים, וכדי שיסבירו להם המצרים פנים, נתן להם עצה לינצל כדי שיגמלו חסד עם אחיו בשבילו. דניאל, לפי שהיה רואה גלות ישראל שהגלו לבלל אחר חרבן בית המקדש, שירחם על ישראל. שהיה יודע שבסוף אותו רשע לא יוכל לסבול ותחול המכה עליו ... מרדכי אמר: הרי הצדקת הזאת נכנסה בידו של זה, אגיד לה כדי שתגיד לו כדי שתהא גאולת חן לפניו". על נושא זה אנו צריכים להרחיב בפורים ובמגילת אסתר ולא נוכל להאריך כאן. ראה

ר' נחמיה אמר: אמר הקב"ה לאברהם אבינו: "ונברכו בך כל משפחות האדמה ובזרעך" – אם תאמר שיהיו עשירים, הרי עשירים הם יותר ממנו. אלא לשאלה, כשהם נכנסין לצרה, הם נשאלים לנו ואנו מגלין להם.²⁵

במדבר רבה ב יז פרשת במדבר – יועצי העולם

"והיה מספר בני ישראל כחול הים אשר לא ימד ולא ייספר" (הושע ב א). נמשלו ישראל בחול והאומות בסיד, שנאמר: "והיו עמים משרפות שיד" (ישעיה לג יב). אם אין אתה נותן חול בסיד, אין לו עמידה. כך, אם אין ישראל, אין האומות יכולים לעמוד. כך אתה מוצא: אילולי יוסף, היו מצריים אובדים ברעב. וכן, אילולי דניאל, היו חכימי בבל אובדים.²⁶

איכה רבה פרשה ג סימן צ – גדולה זמנית וחולפת

"צוד צדוני כצפור אויבי חנם". (איכה ג נב-נד).²⁷ "צמתו בבור חיי" – זה יוסף, זה ירמיה, זה דניאל. "צפו מים על ראשי" – אלו האומות שכתוב בהם: "הוי המון עמים רבים פהמות ימים יתקמיון ושאון לאמים פשאון מים פבירים ושאון" (ישעיהו יז יב).²⁸

בראשית רבה צו ה – חשש מהאלהה²⁹

"מפני מה בקש יעקב אבינו שלא יקבר במצרים? שלא יעשו אותו עבודת כוכבים. שכשם שנפרעין מן העובד כך נפרעין מן הנעבד, דכתיב: "ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים". וכן אתה מוצא בדניאל, כיון שפתר את חלומו של נבוכדנצר, מה כתוב? "באדין מלכא נבוכדנצר נפל על אפוהי ולדניאל סגיד ומנחה וניחוהין אמר לנסכא ליה" (דניאל ב ו). אבל דניאל לא קיבל. למה? שכשם שנפרעים מעובדי עבודת כוכבים כך נפרעים הימנה.³⁰

מקדמה אסתר רבה ט ב. כאן רק נעיר, בהקשר יוסף ודניאל, שמרדכי הוא משבט בנימין הקרוב ליוסף, אבל מכונה במגילה "אישי יהודי". ראה דברינו [יוסף ובנימין](#) בפרשת ויגש.

²⁵ אם ר' יהודה מדבר על אירועים נקודתיים ביחסי עם ישראל והגויים בצילם הוא חי (איכה ד כ), בא ר' נחמיה ופוחת את היריעה למלוא רוחבה. עם ישראל לא מנסה להתחרות בכוחם, עושרם ועוצמתם החומרית של הגויים (ראה כל המדרשים שיעקב אומר לעשו: "טול אתה העולם הזה, ואני אטול עולם הבא", למרות ברכתו הארצית של יצחק ליעקב). עם ישראל משלים עם היותו עם קטן וחלש. אז מה נותר בכל זאת לבית יעקב, בעולם הזה ותחת חסות המעצמות? להיות להם ליועץ סתרים, ללחוש על אוזן השלטון. ובהקשר זה, יוסף, דניאל ומרדכי הם האבטיפוס ליועצים יהודים מפורסמים לאורך ההיסטוריה. ראה פסיקתא זוטרא (לקח טוב) בראשית יב ג, פרשת לך לך שבעצם מחבר בין שיטת ר' יהודה ור' נחמיה לדרשה אחת: "ואברכה מברכך ומקללך אאור ונברכו בך כל משפחות האדמה - הגשמים בזכותך והטללים בזכותך. כל משפחות האדמה: ובזרעך. יעקב בירך את פרעה ... וכתוב: נחשתי ויברכני ה' בגללך (שם ל כז, לבן), ויברך ה' את בית המצרי בגלל יוסף (שם לט ה, פוטיפר), דניאל לנבוכדנצר גילה הסוד, מרדכי הציל את אחשוורוש ... הוי: וזרעך. ועד היום הזה, ישראל אין להם שדות וכרמים, והם מתפללים בכל יום, ותן טל ומטר לברכה על פני האדמה, הוי אומר: ובזרעך". ראה המשך דבריו בבראשית כבי ח, בהבטחה החוזרת לאברהם, אחרי העקדה: "והתברכו בזרעך כל גויי הארץ". זו הטובה שהובטחה לאברהם? עם של יועצים העומד על משמר תכני הגויים?

²⁶ זו אולי ההצהרה עם ה'ביטחון העצמי' הכי גבוה של היהודים. בלי העצות והתחבולות שעם ישראל מגלה בחוכמתו, הגויים אבודים! החול הכמותי והעצמאי של הושע (בעקבות ההבטחות לאבות: לאברהם, בראשית כב יז, ליעקב בראשית לב יג, ראה גם מלכים א ד כ בימי שלמה), הופך לחול איכותי שהוא דבק המחזיק את סיד הגויים. הצהרות אולי צנועות יותר מצאנו בבראשית רבה פט ו: "להודיעך שכל אומה ואומה שהיא עומדת בעולם, מעמדת לה ה' חכמים שישמשו אותה". וההמשך שם כמובן על יוסף שהושיע את מצרים, ברמז בורר מי הם חמישה החכמים. ראה גם הקילוס שיש לעם ישראל מן האומות, בגין העצות הטובות, ילקוט שמעוני שיר השירים רמז תתקצב: "ראוה בנות ויאשרוה, אלו השבטים, שנאמר: והקול נשמע בית פרעה. מלכות ופלגשים ויהללוה, זה יוסף, שנאמר: ויאמר פרעה הנמצא כזה וגו' ... אמר רבי שמעון בן חלפתא: כשהמטרונא מתקלסת מקרוביה או משכניה אין לה כבוד. ואימתי הוא כבוד? כשהיא מתקלסת מצרותיה, וכן הוא אומר: ברוך תהיה מכל העמים, כגון פרעה ליוסף, בלעם ליעקב, לבן לרבקה, נבוכדנצר לדניאל". דגם זה לא מתחיל מדניאל ומרדכי בגלות בית ראשון, ולא מיהודי החצר המפורסמים לאורך ההיסטוריה: דון יצחק אברבנאל, חסדאי אבן שפרוט, שמואל הנגיד ובנו יוסף הנגיד, שמשון ורטהיימר, יוסף אופנהיימר (היהודי זיס), דונה גרציה, פיר מנדס פלור, ליאון בלוס ועוד, אלא בפרשתנו, ביוסף, בגלות מצרים של בית יעקב. ובעצם עוד לפני כן, בברכה לאברהם: "ונברכו בך כל משפחות האדמה ובזרעך", שהפכה במרוצת השנים והדרשנים מברכת הארץ והזרע בארץ, לברכת עם ישראל בגלויותיו השונות. זהו ייעוד עם ישראל שהובטח לאברהם?

²⁷ ראה שלושת הפסוקים שם המתחילים באות צד"י: "צוד צדוני כצפור אבי חנם: צמתו בבור חיי וידו אבן בי: צפו מים על ראשי אמתתי נגזרת".

²⁸ ובאות קו"ף הצמודה שם: "קראתי שמך ה' מבור תחתיות - זה יוסף, זה ירמיה, זה דניאל". ובמדרש בראשית רבתי פרשת וישב: "וישליכו אותו הבורה. הדא הוא דכתיב: וידו אבן בי (איכה ג נג), זה היה דניאל וירמיה ויוסף". (ראה תנחומא וישב יג מי השליך אבנים אל יוסף בבור) בא ירמיהו שנכנס בין יוסף ודניאל, בא גם הנביא ישעיהו בנבואותיו, ובא מדרש ארץ ישראל איכה רבה וטופחים על פניהם של המדרשים הקודמים. כל הקיום בגלות, גם של יהודי חצר שעלו לרעג לגדולה, הוא זמני וסופו בבור. ויוכח יוסף שאחריו קם "מלך חדש על מצרים אשר לא ידע את יוסף" והחל השעבוד הנורא של מצרים. נראה שגם ההיסטוריה הכללית תוכיח שכל גדולה והצלחה זמנית בגולה, המשכה לא היה סוגה בשושנים. יוסף, דניאל ומרדכי, אינם בהכרח דגם להישען עליו לדורות. "לא בכל שעתא ושעתא מתרחיש ניסא", אמרו חכמים בגמרא מגילה (דף ז עמוד ב), בהקשר להשתכרות בסעודת פורים. ובימינו שגור הביטוי: לא כל יום פורים. לא תמיד יימצאו יוסף ודניאל. פעמים רבות, נמצא את ירמיהו ואת איכה.

²⁹ לקראת סוף דברינו, אנחנו מבקשים לחזור ליוסף ודניאל המקוריים בתנ"ך.

³⁰ המדרש משווה את דניאל עם יעקב אבינו לעניין האלהה של בני אדם. יעקב שגרום להפסקת הרעב במצרים (בראשית רבה סוף פרשה פט) ודניאל שפתר את חלומותיו של נבוכדנצר, היו בסכנת האלה. גם את יוסף ניסו המצרים להפוך לאלוהים כאשר טמנו את

רשב"ם בראשית פרק א פסוק ה – מתן שמות ליוסף ולדניאל

"ויקרא אלהים לאור יום" - תמה על עצמך, לפי הפשט למה הוצרך הקב"ה לקרוא לאור בשעת יצירתו יום? אלא כך כתב משה רבינו: כל מקום שאנו רואים בדברי המקום יום ולילה, כגון: "יום ולילה לא ישובתו", הוא האור והחשך שנברא ביום ראשון... וכן כל ויקרא אלהים הכתובים בפרשה זו. וכן "ויקרא משה להושע בן נון יהושע", האמור למעלה "למטה אפרים הושע בן נון", הוא אותו שקרא משה יהושע בן נון, שמינהו קודם לכן משרתו בביתו.³¹ שכן דרך המלכים הממנים אנשים על ביתם לחדש להם שם. כמו שנאמר: "ויקרא פרעה שם יוסף צפנת פענח", "ויקרא לדניאל בלטשצר וגוי".³²

שבת שלום מחלקי המים

מים אחרונים: ראה קריאת התיגר של הנביא חבקוק על המוטיב של הרשע המכתיר את הצדיק בהקשר לנושא שלנו. מדרש תהלים (שוחר טוב; בובר) מזמור צ: "בא חבקוק, אמר ליה: מה אתה מבקש? אמר ליה: מה שאמרתי לפניך בשגגה. כשראה חנניה מישאל ועזריה מושלכים לכבשן האש והן נמלטין, וראה את חנניה בן תרדיון וחביריו נשרפין על התורה ואינן נמלטין, מיד קרא תגר, אמר לפניו: רבון העולמים, אלו צדיקים ואלו צדיקים, אלו טהורין ואלו טהורין, אלו קדושים ואלו קדושים, אלו ניצולין ואלו לא ניצולין? "על כן תפוג תורה ולא יצא לנצח משפט כי רשע מכתיר את הצדיק על כן יצא משפט מעקל" (חבקוק א ד), אלא: נבוכדנצר ערל וטמא, דניאל קדוש וטהור, והוא מלביש לצדקיהו שהוא רשע... ומלביש לדניאל ארגוונא. פרעה ערל וטמא ויוסף טהור וקדוש, וממליך את יוסף ומלביש אותו בגדי שש, ומשים רביד הזהב על צוארו. אחשוורוש ערל וטמא, ומרדכי קדוש וטהור, והוא ממליך את מרדכי ומלביש אותו ומכתירו, שנאמר: ומרדכי יצא מלפני המלך בלבוש מלכות (אסתר ח טו) - כי רשע מכתיר את הצדיק על כן יצא משפט מעוקל. אותה שעה נגלה עליו ואמר לו: אחרי אתה קורא תגר? לא כך כתוב: "אל אמונה ואין עול צדיק וישר הוא" (דברים לב ד). באותה שעה התחיל ואמר בשגגה אמרתי, שנאמר: תפילה לחבקוק הנביא על שגיונות (חבקוק ג א).

גופתו החנוטה בארון ברזל ושקעו אותו בנילוס. ראה תוספתא סוטה פרק ד הלכה ו ססרח בת אשר מגלה למשה היכן קבור יוסף. ולגבי יעקב ראה בראשית רבה עח ט האשמה שחשב עצמו "אלוה בתחתונים" וזה עניין אחר שדנו בו בדברינו המדרש המעצים בדפים המיוחדים ויעקב ישראל בפרשת וישלח.

³¹ רשב"ם מתעכב על כך שיהושע נקרא יהושע במקומות רבים בתורה, הרבה לפני שמשה מסב את שמו מהושע ליהושע בתחילת פרשת שלח לך. ראה למשל במלחמת עמלק בסוף פרשת בשלח. תשובתו היא: שהפסוק "ויקרא משה להושע בן נון יהושע", מסופר בפרשת שלחות המרגלים, אך אירע הרבה לפני כן, כאשר משה ממנה אותו למשרתו ונותן לו שם חדש.

³² ראה דבריו המשלימים בתחילת פרשת שלח לך: "ויקרא משה להושע בן נון יהושע - לא עתה קרא אותו כן, שהרי כבר קודם לכן נקרא יהושע. אלא כך פירושו: הושע בן נון שאמרנו למעלה, שנקרא כן בבית אביו, הוא אותו שקרא משה: יהושע, כשנעשה משרתו והפקידו על ביתו. שכן היה מנהגם, כמו: ויקרא פרעה שם יוסף צפנת פענח, ויקרא לדניאל בלשצר, שהוא שמה בלטשצר כשם אלהיה". אותנו מעניינים יוסף ודניאל, שחלק מעלייתם לגדולה גם ניתן להם שם חדש ע"י מטיבם: פרעה ונבוכדנצר. ובמקרה של נבוכדנצר, השם הוא שם של אליל בבלי. (ומרדכי - מורדוך, ואסתר - אשתר). ראה הפסוק המלא שרשב"ם מכוון אליו בדניאל ד ה, דברי נבוכדנצר: "דניאל די שמה בלטשצר כשם אלהי ודי רוח אלהי קדישין בה". פרעה אמנם קורא ליוסף בשם צנוע יותר, "צפנת פענח", היינו, מפענח הצפונות, אבל גם הוא מאהיל אותו כשהוא אומר, בראשית מא לח: "ויאמר פרעה אל עבדיו הנמצא קזה איש אשר רוח אלהים בו". אבל בניגוד למרדכי ואסתר, המקרא ממשיך לקרוא ליוסף, יוסף, לדניאל, פעמים דניאל ופעמים בלטשצר". ואולי גם זה מפלאות הזמן שעושה את שלו ששמות מגוירים ונכנסים אחר כבוד לשפה העברית ומורשתה.